

plytkosť nemá vôbec žiadne dôsledky... Je to teda onen druh prázdnoty, akému by sa mali pragmatikovia ako Putnam a ja vyhnúť" (str.87).

Vedou objavovaný svet je teda niečo, čo sa opisuje výlučne z "nejakého jednotlivého hľadiska" a snaha o tzv. realizmus je, ak túto tézu zopakujem, niečo zjavne neužitočné. "*Pre pragmatikov, ako je Putnam a ako som ja, by otázka mala vždy byť "Na čo to je?", nie "Je to skutočné?", či "Je to mylné?". Ak kritizujeme rozlíšenia či problematiky iných filozofov, mali by sme napádať ich relatívnu neužitočnosť, nie ich nezmyselnosť či iluzórnosť, či nekoherentnosť"* (str.67).

V rámci tohto veľmi stručného uvedenia do problematiky realizmu a relativizmu v štýle modernej americkej filozofie je azda správne ešte pripomenúť skutočnosť, že všetky Rortyho úvahy o "zlyhaní" metafyzických východísk našej kultúry, sú rovnakou mierou, ako samy tieto tzv. východiská, metafyzickými úvahami... A odvážim sa tvrdiť, o čom však autor podľa všetkého veľmi dobre vie, úvahami metafyzika... A teda ilúziami, ktoré sa od tých Newtonových a Descartových líšia len tým, že sú možno užitočnými ilúziami...

Myslím, že publikácia *Co po metafyzice?* je zaujímavým príspevkom k našej knižnej ponuke. A to predovšetkým pre tých, ktorí hľadajú reflexiu našej aktuálnej "filozofickej" prítomnosti.

Veľmi rád by som pritom ponechal bokom všetky úvahy o skutočnej dôležitosti problémov, o ktorých sa v tejto publikácii zaujímavou formou diskutuje.

Tomáš Čana

Jiří Nosek: *Mysl a tělo v analytické filosofii*

Filosofia, Praha 1997, 202s.

Rozhodla som sa napísať recenziu, a tak si sadám k počítaču, stláčam klávesy a formulujem vety. Rozhodnutí, želaní, vier, predsavzatí vstupuje do nášho každodenného života neúrekom. Často sa stávajú štartovacou čiarou nášho konania alebo nekonania. Determináciu správania človeka jeho vôľou, želaním alebo rozhodnutím v bežnej skúsenosti spochybňuje málokto. A čo by aj znamenalo spochybniť *fakt*, že k napísaniu tejto úvahy ma viedlo moje rozhodnutie? Nejasnosti späté s *realitou* tohto faktu, ako aj jeho *vplyvu* na naše konanie spôsobujú filozofii (najmä nášho storočia) problém. Povaha tohto problému sa najčastejšie odzrkadľuje v otázkach: Ako to, že "čosi" nehmatateľné, bez tiaže a veľkosti, ovplyvňuje konanie takého zložitého systému, akým je človek? Aký je vzťah fenoménu, ktorý sme pomenovali myslou, k aktivite tela (mozgu)? Podlieha pôsobenie mysle na telo podobným zákonom ako hociktoré iné (fyzikálne) teleso? Tieto otázky a množstvo ďalších vyústili vo filozofii (a postupne aj vo vede) do formulácie psychofyzického problému ako problému vzťahu mysle (psychického, vedomia, duše) a tela (fyzického), prípadne mozgu.

Práca J. Noska nás oboznamuje s tým, ako sa s problémom "*spojenia mysle a tela*" vyrovnáva súčasná anglo-americká filozofia mysle. Napriek tomu, že

psychofyzický problém je len jedným z množstva problémov, ktorými sa zaoberá, záda sa, že ide o fundamentálny problém. Od skúmania a "riešenia" tohto problému sa totiž odvíja riešenie takých problémov, ako je problém vedomia, identity osobnosti, skúsenosti, problém mysle druhých, slobody vôle a konania atď.

Základné myšlienky práce sa pokúsim priblížiť naznačením niektorých jej motívov: a) riešenia psychofyzického problému na pozadí vzťahu jazyka bežnej skúsenosti a jazyka filozofickej reflexie, b) naturalizmu vo vzťahu k vysvetleniu povahy mentálneho, psychickeho, c) názorovému obratu k mozgu, d) nespokojnosti s redukcionizmom, potreby interakcionizmu.

Prvý motív konštatuje napätie medzi prirodzeným rozumom a filozofickými postojmi. Autor však tento rozpor považuje za oprávnený, pretože, ako píše, "filosofie je práve taková metóda, ktorá umožňuje otáčať pozíciu prirodzeného rozumu, nalomit život v jeho neproblematičke prirodzenosti a v takto vzniklých trhlinách spaťiť jeho jinakosť, zmysel, podstatu, ideu" (s.14). V prípade psychofyzického problému to znamená legitimizovať napríklad tézu "mysel' je mozog", ktorá sa prirodzenému rozumu javí nezmyselná. Formulácia tejto tézy vo filozofii má však podľa autora skôr podobu otázky, spytovania sa, a nie konštatácie istoty alebo pravdy. Cieľom filozofie je totiž prostredníctvom argumentácie podlomíť intuície bežnej skúsenosti a jazyka. Na rozdiel od vedy filozofii nejde o výsledok, ale o argumentáciu samu (s.15).

Naturalizmus ako opozícia voči kartezianizmu sa nesie v znamení odmytologizovania sféry "vnútorného", v úsilí preniknúť do tajov duše zvonka. Vo filozofii mysle sa premietol do viacerých "izmov": 1. logického behaviorizmu, 2. teórií identity, 3. eliminativizmu, 4. funkcionalizmu, 5. epifenomenalizmu atď. K najvyhrotenejším a zdravému rozumu najvzdialenejším teóriám zaraďuje J. Nosek teóriu eliminativizmu. Spoločným menovateľom jej rozmanitých verzí je nedôvera k zmysluplnosti jazyka bežnej skúsenosti. Tá vedie buď k odmienutiu, resp. k eliminácii myšlienok, rozhodnutí, vier ako *javov*, o ktorých je potrebné vytvárať teórie (P. Churchland), alebo k pochopeniu týchto "javov" ako javov fyzikálnych (Rorty). Proti zdravému rozumu vystupuje aj teória epifenomenalizmu, ktorá síce uznáva existenciu mentálnych stavov, ale popiera ich kauzálny vplyv na fyzikálny svet vrátane (tela) človeka.

Naturalistická tendencia súčasnej filozofie mysle, ktorú autor v práci vyzdvihuje, odzrkadľuje zblížovanie filozofických a empirických postojov vo vzťahu k objasneniu psychofyzického problému. Po obsahovej stránke sa to explicitne prejavilo pri formulácii východiskovej tézy teórií identity. Podľa nej možno mysleť a jej stavy identifikovať v podobnom zmysle, ako veda identifikuje blesk s atmosférickým elektrickým výbojom. Filozofický postoj sa teda formuluje ako empirická téza. Riešenie pôvodne filozofického problému sa tak stáva empirickým problémom a otázka legitímnosti formulovania psychofyzického problému ako *filozofického* zostáva naďalej otvorená. Z tohto hľadiska nie je celkom jasné, v čom spočíva *abstraktnosť* tézy identity, ktorú jej autor pripisuje (s.70). O jej abstraktnosti možno hovoriť azda len vtedy, ak sa chápe v zmysle identity dvoch vecí, javov, vlastností, pretože *jedine* vtedy ju možno otočiť a tvrdiť, že fyzikálne stavy sú identické s mentálnymi stavmi systému. Ak však

tézu identity rozumieme ako empirickú definíciu, potom jej možno len ťažko pripisovať abstraktnú povahu.

Funkcionalistické teórie zaraduje autor k akýmsi medzičlánkom medzi zdravým rozumom a vedecky chápaným svetom, pretože na jednej strane síce pripúšťajú existenciu mentálnych stavov ako reálnych, ale zároveň tvrdia ich objektívnu vysvetliteľnosť (s.119). S týmto názorom však možno súhlasiť len potiaľ, pokiaľ máme na mysli tie verzie funkcionalizmu, ktoré nepracujú s abstraktným poňatím pojmu funkcie. Na základe tohto poňatia možno totiž myseľ pripísať akýmkoľvek systémom, ktoré "zapadajú" do základnej funkcionalistickej schémy: vstup - vnútorné (mentálne) stavy - výstup. Ak systém disponuje kauzálnymi vzťahmi medzi jednotlivými zložkami tejto schémy, nič nebráni tomu, aby sme systému pripísali myseľ (vedomie) bez ohľadu na to, či ide o termostat, plechovku od piva alebo pero. A to, ako sa domnievam, zdravý rozum len ťažko pripustí.

Napriek proklamácii o referujúcej povahe práce jej záverečná kapitola naznačuje vlastný postoj autora k riešeniu psychofyzického problému. Znakom istej nespokojnosti s redukcionistickou tendenciou vo vzťahu k riešeniu psychofyzického problému je aj zaradenie koncepcie K. Poppera, ktorý sa v súčasnej filozofii mysle popularite práve neteší. Tento fakt považujem v zhode s autorom za neopodstatnený, ak nie zarážajúci. Popperov prístup k riešeniu problému myseľ - telo pripomína úsilie antiredukcionistov (Nagel, Searle) o obhajobu autonómnej sféry subjektívnej skúsenosti. A nielen to. Svojou metaforou troch svetov elegantne prispieva k formulácii objektívnej (filozofickej) teórie mysle, ktorá až doposiaľ vo filozofii mysle absentuje. Popperova koncepcia sveta 3 sa zároveň pokúša riešiť problém mentálneho obsahu (mental content) a týka sa aj širšieho vzťahu svet - človek (mysle) a jeho produktov, najmä jazyka. Tento fakt nedokázali zužitkovať ani tí filozofi, pre ktorých "obrat k jazyku" zostáva stále živnou pôdou na riešenie mnohých filozofických problémov. Ak by aj zvýznamnenie úlohy jazyka v rámci sveta 3 (podobne ako sám status tohto sveta) nezdôvodňovalo autonómnosť sveta 2 (obava, ktorú mám spolu s autorom), tak *minimálne* upozorňuje na nezastupiteľné miesto rozhodnutí, príkazov, teórií a jazyka v našom každodennom živote.

Celkový význam práce nezatieňujú ani niektoré nepresnosti alebo skraty. Ak totiž zástancovia teórie identity pripisujú téze identity status empirickej tézy, sotva možno filozofické skúmanie vymedziť ako argumentáciu pre argumentáciu samu (s.15). Už formulácia a metóda riešenia psychofyzického problému napovedajú, že úsilím kritiky, argumentácie a zdôvodňovania je riešenie *problému*, ktorý presahuje charakter výsostne teoretického problému. Podobná je aj intencia teórie eliminativizmu. V tomto prístupe nejde len o konštatáciu nezmyselnosti jazyka ľudovej psychológie (folk psychology) a s tým súvisiacej nadbytočnosti mentálnych entít. Jeho konečným zámerom je *zmeniť* pohľad človeka na svet a seba samého, nech to vyznieva akokoľvek protiintuitívne. P. Churchland vo svojej práci *Scientific Realism and the Plasticity of Mind* (1979) dokonca tvrdí, že až vtedy, keď neurobiologický jazyk nahradí jazyk bežnej skúsenosti, bude človek po prvý raz stáť na zemi pevne oboma nohami. V súvislosti s námietkou, ktorá tvorí vážny problém pre teóriu eliminativizmu,

autor uvádza, že pravdepodobne ide o falošnú empirickú teóriu (s.116 - 117). Zdôvodňuje sa to tým, že tézu o neexistenci mentálnych entít, z ktorej táto teória vychádza, nemožno vyvrátiť. Nedomnievam sa však, že by fakt nevyvrátiteľnosti neexistencie mentálnych entít nejakým spôsobom spochybňoval explanačnú silu eliminatívnej teórie. Analogicky by sme napríklad mohli povedať, že rôzne kozmologické teórie vzniku vesmíru sú pravdepodobne empiricky falošné, pretože nie je možné vyvrátiť, či tento vesmír nestvorila ušatá zelená korytnačka. Kritérium vyvrátiteľnosti je kritériom uznania vedeckosti teórie a téza, podľa ktorej existujú mentálne (ako náprotivky k fyzikálnym) entity, zatiaľ nie je empirická téza!

Ani uvedené pripomienky však neznižujú význam precíznej analýzy jednotlivých "izmov" súčasnej filozofie mysle, podaných jasným a zrozumiteľným štýlom. Úsilie o jasnosť a zrozumiteľnosť v koncepciách väčšiny predstaviteľov filozofie mysle zároveň dokladá životaschopnosť metódy *kritickej* analýzy, s ktorou pracujú. Ukazuje sa, že (nielen!) vo vzťahu k riešeniu psychofyzického problému má spomedzi ostatných filozofických metód a prístupov viacero predností. Jedna z nich spočíva v eliminácii, v maximálne možnej miere, teórií "o všetkom a o ničom", neplodných špekulácií a nezdôvodnených "východísk", ktorými sa to vo filozofii len tak hemží.

Napokon sa dotknem jedného z najvýznamnejších motívov práce - tézy obratu "od srdca k mozgu". V závere autor konštatuje, že "až na interakcionizmus všetky (teórie) sdíľajú pochybnosti o existencii duševného charakteru nášho prirodzeného života" (s.175). Zdá sa, že sám sa prikláňa k neredukovateľnému statusu subjektívnej skúsenosti, k reálnej existencii tak telesných, ako aj duševných procesov a sympatizuje so zdravým rozumom. V úvode však tvrdí, že bežná skúsenosť a jej jazyk nie sú schopné riešiť problém vzťahu mysle a tela, pretože "psychofyzický problém je v dnešnej dobe predovšetkým problémom vzťahu mysli a mozku a naše každodenné reči o mozku je v porovnaní s vedeckou alebo filosofickou rečou o mozku tak chudá, že, podľa bežného úzu, nestojí v podstate ani za reč" (s.16). Takže predsa je potrebné obrátiť sa na iný než bežný jazyk. Keďže však podľa autora teoretické riešenie psychofyzického problému je v nedohľadne, odporúča jeho metaforické riešenie. To by sa malo uskutočniť cez obrat od "srdca k mozgu". Na zamyslenie zostáva pochopenie *metaforickosti* tohto obratu. Ide o nahradenie metaforického zasadzovania duše do mozgu namiesto do srdca alebo inam?

Téza obratu "od srdca k mozgu" nabáda skôr k otázke, či nielen srdce, ale aj *duša* nie je onou metaforou, spolu s ktorou sa vynára svet myšlienok, rozhodnutí, predstáv, vier. Porozumieť tomu, čo znamená pripísať duši podobu metafory, odhaliť súvislosť *pojmu* a fenoménu duše, bude zrejme jednou z posledných zastávok na ceste "riešenia" filozofického problému vzťahu duše a tela.

Silvia Gálíková